

ETT CLAVIORGANUM TILL GÖTEBORG BAROQUE

Intervju: Sara Michaëlsson och Magnus Haglund
Text: Sara Michaëlsson · Fotograf: Peter Claesson

Det har gått 15 år sedan organisten Magnus Kjellson startade den tidstroga ensemblen Göteborg Baroque, där de 28 instrumentalisterna och sångarna ända från början varit lika betydelsefulla för det musikaliska uttrycket. Med konsekvens, passion och stor skicklighet har ensemblen etablerat sig som en viktig del av Göteborgs musikliv. Göteborg Baroques tydliga profil och speciella särmärke har också väckt genklang runtom i Europa, med regelbundna turnéer som följd.

Genom ett treårigt stöd från Sten A Olssons Stiftelse för Forskning och Kultur om cirka 3,5 miljoner kronor kommer nu ett claviorganum, ett unikt kombinationsinstrument med anor från 1700-talet och kretsen kring Georg Friedrich Händel, att kunna återskapas. Vi träffar Göteborg Baroques grundare och konstnärlige ledare Magnus Kjellson för att få reda på mer om instrumentet och om framtidsplanerna.

Instrumentbyggaren Mats Arvidsson och
Göteborg Baroques konstnärlige ledare Magnus Kjellson

I RENÄSSANS- OCH BAROCKMUSIKEN förekom både klaverinstrument med strängar, som exempelvis cembalo eller spinett, och sådana med pipor och bälgar, som orgel och regal. Ett claviorganum är en instrumentkombination av en cembalo och en orgel som bland annat sägs ha använts av Georg Friedrich Händel under 1700-talets första hälft. Han ledde då sångare och instrumentalister från detta instrument, både i operor och oratorieverk, under sin tid i London. Claviorganum användes ända in på 1830-talet, men försvann sedan mer och mer i takt med att klangidealen förändrades och orkestrarna blev större.

När Magnus Kjellson kom detta unika instrument på spåren och började att forska i dess historia visade det sig att det ännu inte återskapats ett claviorganum av Händels typ någon annanstans i världen. Det är därför på alla sätt en smärre sensation att detta bokstavligt talat enastående instrument inom kort kommer att finnas i Christinae kyrka i Göteborg, Göteborgs Baroques hemmascen. Tanken är att det även skall kunna användas under internationella turnéer, då det kommer att vara flyttbart.

Instrumentet konstrueras av den framstående orgelspecialisten och instrumentbyggaren Mats Arvidsson i Stallarholmen utanför Mariefred, i samarbete med den tillika erkänt skicklige cembalobyggaren Andreas Kilström i Enköping. De två instrumentdelarna skall sedan sammankopplas och anslutas med en så kallad »long movement«, en mekanik som överför tangentrörelserna till själva orgeldelen som är placerad längst bak på scenen. Genom detta är det möjligt att obehindrat växla mellan de bägge klaverinstrumenten och även spela dem samtidigt.

Göteborg Baroque har sedan starten för 15 år sedan valt att spela i vad som kallas medeltonstemperering, vilket enkelt uttryckt innebär att de stora terserna klingar renare än vad som numera

är kutym, eftersom tonhöjden justerats lägre. Fram till nu har det inte varit möjligt att omintonera halvtoner på cembalo eller orgel under spel, utan bara inom de andra instrumentgrupperna. Nu förändras även detta och claviorganumet kommer att kunna fungera som riktpunkt för ensemblens intonationsarbete, eftersom instrumentet byggs med fler toner per oktav än ett piano, hela 18 i stället för 12. Därigenom får instrumentet en osedvanligt rik och dynamisk klang som öppnar för nya möjligheter till fördjupad musikalisk interpretation.

Utöver byggandet av instrumentet möjliggör Stenastiftelsens donation även produktionen av minst en opera och två större konsertprojekt under perioden 2018–2021. Att detta är något att se fram emot vet alla som hade möjlighet att uppleva Göteborg Baroques fenomenala och stilsäkra framförande av Claudio Monteverdis uropera *Orfeo* på Röda Sten i slutet av januari 2018.

– Det är en dröm som går i uppfyllelse, säger Magnus Kjellson när vi klättrat alla trapporna upp till hans kontor i kyrktornet i Christinae kyrka, där han till vardags är organist.

– Jag har tänkt på och fantiserat om det här sedan början av 2000-talet, ända sedan Göteborg Baroque bildades. Alla de andra instrumentalisterna har »riktiga« instrument, medan jag själv sitter med en så kallad kistorgel. En riktig orgel i och för sig, men så liten att alla funktioner inte får plats och utan ett riktigt bälgssystem. För ungefär tio år sedan började jag att spara litet pengar privat för att någon gång kunna nå målet. Men jag insåg rätt snabbt att det aldrig skulle räcka, inte ens om jag blev 150 år! Att vi nu kommer att förverkliga drömmen om ett claviorganum innebär också, förutom de rent musikaliska vinsterna, att en mängd intressanta forskningsfrågor kommer att kunna ställas.

Cembalisten och musikforskaren Joel Speerstra har fått anslag från Vetenskapsrådet för ett projekt kallat *Kreativa klaver*, där han undersöker tre olika instrument däribland claviorganumet. Han följer instrumentets väg från idéplan till verklighet. Målet är att skapa en interaktiv hemsida som i sig blir en redovisning av hela projektet. Man skall, med olika förkunskaper, kunna gå in och ta del av projektet, idéerna bakom och hela tillblivelsen, oavsett om man är musiker, organist, continuospelare, instrumentbyggare eller bara intresserad allmänhet.

– Joel Speerstra har följt och intervjuat Mats Arvidsson och mig under arbetets gång och det har även filmats, säger Magnus Kjellson. Från och med september 2018 släpps små filmsnuttar och smakprov på sociala medier, YouTube etcetera inför invigningen i februari 2019. Det finns ett stort intresse inom musikvärlden, inte minst internationellt. Vi har redan fått förfrågningar från bland annat USA, Kina och Kroatien om turnéer med det nya instrumentet. Och det är meningen att vi skall kunna ta det med oss. Just nu byggs det flight cases som ser ut som stora svarta hårdrockslådor med mängder av handtag och butterflylåsar. Vi får se vad flygbolagen säger. Det blir säkert minst fyra stora lådor som väger flera 100 kilo var.

Du hittade dokumentation om att man under Händels tid använde just ett instrument med alla de speciella finesser och möjligheter som ert blivande claviorganum har. Det är ett märkligt okänt eller åtminstone bortglömt faktum, även inom specialistkretsar.

– Ja, säger Magnus Kjellson. Särskilt i England har man avfärdat det och sagt »Det tror vi inte på«. Men det står ett instrument i Edinburgh, en orgel byggd av Thomas Parker som har just 18 toners omfång per oktav. Och den användes bevisligen under 1700-talet. När jag var där och studerade instrumentet träffade jag

musikforskaren och barockspecialisten Peter Holman och då föll allt på plats. Han beskriver i en artikel hur Händels instrument var uppbyggt och hur det fungerade i de konkreta konsertsituationerna. Organisten eller claviorganumspelaren kunde sitta vid scenkanten och kommunicera med både publik, sångare och konsertmästare, samtidigt som orgeldelen var placerad längst bak i orkestern så att klangen nådde både orkester och salong. Orgeln var ansluten till spelbordet och cembalon via en så kallad »long movement«, en mekanik längs scengolvet. Det här var vanligt på teatrarna i London under 1700-talet och ända fram till 1830-talet.

Det blev startpunkten, det som fick dig att tro på att det hela skulle gå att förverkliga?

– Ja, då visste jag hur jag skulle gå vidare, säger Magnus Kjellson. Det var precis det här jag ville ha och tack vare fantastiska instrumentbyggare och, i ett senare skede, en intoneringsexpert från Japan, Munetaka Yokota, kommer ett unikt instrument av yppersta kvalitet snart att finnas här i Göteborg. När instrumentet väl är på plats kommer vi att kunna utforska alla de nya alternativ och latent möjligheter det för med sig. Det känns förstås oerhört spännande och öppnar för helt nya interpretationer och en fördjupad kunskap. Vi kan leta oss tillbaka och förstå hur det faktiskt var avsett att låta, i stället för att utgå från egna gissningar och antaganden. Vi kommer med största säkerhet att göra nya upptäckter i verk vi redan har spelat. Vi hoppas också att så småningom kunna göra skivinspelningar med det nya instrumentet.

Det är många parametrar att ta hänsyn till med det nya instrumentet. Kan du beskriva några av de nya förutsättningarna mer konkret?

– Det kommer att påverka väldigt mycket, och på många olika nivåer. Bara en sådan sak som att kunna spela en ton på orgeln och cembalon samtidigt. Cembalon ger attack men klingar av

snabbt, medan orgelklangen ligger kvar. Det har inte varit möjligt tidigare, och det kommer att påverka hur man uppfattar musiken. Det blir en ny klangvärld helt enkelt. Ensembleledningsidén skall utforskas i praktiken, hur kommer det att fungera? Dessutom byggs instrumentet med delade register så att man kan spela bas och diskant med två olika klanger. Det finns en oändlig mängd möjligheter att upptäcka.

Ensembletänkandet och det täta, lyssnande samspelet är något som präglar Göteborg Baroques framföranden. Som publik känner man verkligen spelglädjen och att ni delar en sorts grundläggande gemensam vision.

– Ja, säger Magnus Kjellson. Vi drivs alla av kärleken till musiken, det är den som är det viktiga. I alla lägen. Det är den passionen och glädjen som har varit vår motor från första början. Att det skall bli levande musik! Nu får vi ytterligare bränsle och kraft att fortsätta.

Du studerade tidig musik i Amsterdam på 1990-talet och har berättat om hur du där för första gången hörde och drabbades av Dietrich Buxtehudes Membra Jesu Nostri, ett verk som ni har framfört många gånger sedan dess. Det hör, vad vi förstår, till det som ni skall spela in med nya instrumentet.

– Ja, så är det. När jag hörde det första gången fanns det bara en inspelning. Nu finns det kanske 15–20 stycken. Men jag längtar efter att få göra det på mitt sätt, med mina ögon och öron. Med det nya instrumentet öppnar sig möjligheter som låg utom räckhåll tidigare. Det är i detaljerna det avgörs. 1600-talsmusik ligger mig kanske extra varmt om hjärtat. Det är en period jag sedan länge har fördjupat mig i. Det är märkvärdigt mycket som ligger öppet då. Det är något lockande med att man får utrymme att gestalta så mycket själv, inom de givna, fasta ramarna. Det är en stimulerande utmaning, en frihet i själva begränsningen.

